

RÉSZLET EGY BÁNYASÓVÁRI LEPEDŐ CSIPKESZEGÉLYÉRŐL.

XVIII. SZÁZAD.

VI.

CSIPKÉK, RECÉK ÉS SZÁLVONÁS- SAL VARROTT MUNKÁK.

Az iparművészet történetének alig van homályosabb fejezete, mint az, amelyik a csipke fejlődésével foglalkozik. Mintha az első ilyenmű munkák csakugyan tündérkezek ujjai alól kerültek volna ki, a csipkéről szóló s ugyancsak terjedelmes irodalom napjainkig jóformán csak tapogatózott, amikor e lenge portéka eredetének földérítésével foglalkozott, egyes emlékei korának és hazájának meghatározására törekedett. A csipke keletkezésének története ma már eléggé tisztázott dolog, de klasszikusabb fajtáitól eltekintve az Európa szerte felbukkanó sokféle csipke koráról, származási helyéről még most is csak föltevésekkel rendelkezünk. Föltevésekhez még a külföldi irodalom idevágó legjobb művei is gyakran kénytelenek folyamodni. Így Lefebure Ernest „Broderie et dentelles“ című könyve s Dreger-nek „Entwicklungsgeschichte der Spitze“ címen 1901-ben megjelent munkája. Különösen ez utóbbinak láttam nagy hasznát alábbi fejtegetéseim megírásánál.

A varrott és vert csipkéről ma már szinte bizonyos, hogy való mivoltával a renaissance-kori iparművészet virága, eredete azonban középkori technikákban gyökerezik. A vászonneműekből készült fehér ruhák színesen szőtt vagy hímzett szegélyeit a középkor végén kezdték fehér hímzésekkel pótolni. Minthogy azonban a fehér hímzés fehér alapon nem

igen érvényesül, a vászonalapot át kellett törni. A színes hímzések és szövött szegélyek festői hatása helyébe így az árnyék és világosság váltakozásán alapuló plasztikus hatás lépett, a melyet a renaissance ízlése a művészet más terén is egyre mohóbban keresett.

Az áttört díszítésű kézimunkák legkezdetlegesebb alakjai a zsubrikolások, vagy régi jó magyar nevükön a szálvonással varrott munkák. Ezek technikája Dreger szerint a kései görög kultúra öröksége, amelyet Európa keleti felének népei mind máig sem vetettek el. Tudjuk, hogy Magyarország történelme első századaiban mily közvetlen összeköttetésben volt Bizánccal. Több mint valószínű ilyformán, hogy a szálvonásos varrás nálunk már a középkorban sem volt ismeretlen s ha lajstromokban csak a XVI. századtól kezdve leljük föl nyomát, ennek oka pusztán az lehet, hogy régibb időkből részletezőbb lajstromok nem igen maradtak ránk.

A varrott csipke a szálvonásos varrásból fejlődött. A vert csipke eredete a paszomántosok és zsinórkötők műhelyében keresendő, akiknek Magyarországon már Zsigmond király korában virágzó céheik voltak. Mindkét technika számára elő lévén készítve a talaj, szinte természetes, hogy a csipkekészítés, alig hogy az ízlés terén hangadó Velencében, a középkor e Párisában fejlődésnek indult, Magyarországon is elterjedt. Régi lajstromainkban a csipke mint női ruhák és lepedők díszítése csak a XVI. század vége felé merül föl. Hogy azonban nálunk már jóval korábban és mily nagy mér-

tékben terjedt el a csipkegyártás, annak ugyancsak ríkító bizonyága Selmecebánya városának 1560-ból ránk maradt rendelete, amelyet Demkó Kálmán ismertet „A felsőmagyarországi városok életéről“ írott könyve 27. lapján.

A rendelet arról szól, hogy „felnőtt leányoknak ne engedessék meg a csipkekészítés, mert a könnyű munka mellett csak paráználkodnak; kényszerítsék őket, hogy becsületes emberek szolgálatába álljanak“. Hasonló rendeletet ad ki száztizenhét év múlva Besztercebánya városa, ami ismét annak a bizonyága, hogy a csipkekészítés nálunk ekkor még mindig virágzott. Hanyatlásáról s mint hivatásos foglalkozásnak városainkban való megszűnéséről ismét maradt ránk hiteles följegyzés s ez éppen Sáros vármegyére vonatkozik. Korabinszky Mátyás, Magyarország földrajzi, történelmi és ipari lexikonjában 1786-ban Eperjes kapcsán a következőket írja: „A paszomántosok, akik itt, továbbá Bártfán és Kis-Szebenben letelepedtek, jó sok esztendő előtt jelentős keresetet juttattak az itteni polgárlányoknak. Csipkét verettek velük. A változó divat azonban időről-időre egyre nagyobb mértékben vetett e foglalkozásnak véget. Csipkevállalata révén különösen egy Engel nevű ember tette itt nevét emlékezetessé.“

Korabinszky maga is Eperjesen született. Szülővárosától Szinnyi „Magyar írók“ című munkája szerint 1756-ban, tizenhatéves korában szakadt el. Élete főművében, mint maga is sejteti, Eperjesről főleg ifjúkori emlékei alapján ír. E körülmény valószínűvé teszi, hogy a XVIII. század derekán Eperjesen s többi városainkban már nem vertek csipkét. Az a megjegyzése, hogy a csipkeverést paszomántosok honosították ott meg, bizvást enged arra következtetést, hogy ez még a XVI. században történt. A csipkeverés virágzásának pedig Sáros vármegye szintén a XVII. században volt színhelye. Csipkéink akkor sem tagadják meg, hogy a paszomántosoknak köszönhetik eredetüket,

sőt sok tekintetben mindvégig paszománt jellegűek maradtak. Az eddig felsorolt adatok szinte kizárólag vert csipkékre vonatkoznak. Készült-e nálunk a velenceihez fogható varrott csipke is, azt eddigelé nem lehet megállapítani. Sáros vármegyében tömérdek zsubrikolás, hímzett vagy kivarrt hálómunka, magyarán rece maradt ránk, a szó szoros értelmében véve varrott csipkét azonban egyet sem találtam, de vert csipkéink közül is csak vajmi kevés a fegyelmezettebb ízlésre valló hivatásos csipkeverők munkája. Emlékeink zöme népies munka s mint ilyen a művészi csipkeverés magyarországi fejlődéséről nem nyújt közvetlen tájékozást. Általában azonban az írott adatokhoz hasonlóan népies csipkéink s szálvonással varrott munkáink is fényes bizonyágai annak, hogy a csipkeverés, sőt a varrott csipkék gyártása is hajdan Magyarországon pompás virágzást értett el. Ha ennek emlékei csak elenyésző módon csekély számban maradtak ránk, ennek oka pusztán az, hogy eddigelé nálunk senki sem törődött ezekkel.

S minthogy közönségünk ma már alig lát különbséget a valódi és a gépi csipke között, a régi csipkét, semmi értéke sem lévén művészi vonásai iránt, még nagyobb mértékben engedi át a pusztulásnak, mint a hímzéseket, amelyek színpompája s modern munkákon elő nem forduló lendületes rajza a művészet iránt kevésbé fogékony lelkeket is lebilincseli. Több mint valószínű, hogy kastélyainkban és régi városi patricius házakban még ma is szép számmal lappang a régi művészi csipke. Templomainkban azonban a népies munkáktól eltekintve, jó részt csak arany vagy ezüst fonálból vert csipkék maradtak ránk, amelyeket értékesebb anyaguknál fogva nem dobtak el rövidesen, ha el is rongyolódtak.

E csipkék minden bizonynyal a legrégebbi ilyenmű emlékeink, motívumaik azonban a legkésőbbiek, amelyekkel nálunk a művészi csipkegyártás élt. A népies csipkék motívumait a legrégebbi velencei

reticella csipkékre vezethetjük vissza. XVIII. századbeli hímzett és varrott díszű recéink szintén nem egyebek, mint a XVI. századbeli, sőt talán még régibb, de másnemű textil-munkák szolgálai másai. A szálvonással varrott munkák pedig, aminőket Sáros vármegyében még a múlt század derekán is készítettek, illetve ezeknek a nagyobb kivágásokat kitöltő varrott motívumai szakasztott módon úgy festenek, mint a varrott csipkék legrégebb emlékeinek szalaggá vagy szegélylyé összefűzött elemei.

A varrott csipkékkal rokon technikájú munkák, a recék és zsubrikolások szegélyét rendszeren vert csipke is díszíti. Ez a körülmény szintén kívánatosá teszi, hogy előbb a vert csipkékkal s ezek közül is az aranycsipkékkal ösmerkedjünk meg, amelyek főbb típusait 54. képünkön mutatom be. Mint ezen látjuk, aranycsipkéink jó részt úgy festenek, mint lazán szövött paszomántos művű szalagok. Ez lehet oka annak, hogy egymás mellett sorakozó, de magukban véve is érvényesülő motívumokból összerótt renaissance csipke egy sincs ezek között. De egyébként sem lehetnek a XVII. századnál régiebbek. Davidoff Zsófia 1895-ben megjelent „La dentelle russe“ című művében számos aranycsipkét is bemutat, amely stíljével a mi csipkéinkre emlékeztet. A szent Szergiusz ereklye takarójára varrt csipkeszegélyről azt hiszi, hogy mint a takaró is 1424-ből való, a aminek lehetetlenségét Dreger művének megjelenése óta fölösleges bizonyítani. A csipkeverést Oroszországban Nagy Péter cár honosította meg. Ha határozottan nem is merem állítani, nincs kizárva, hogy az aranycsipkék egy része addig hazánkából került Oroszországba. Az orosz és magyarországi népies cérna-csipkék között néha feltűnő rokonság tüzetesebb vizsgálata alighanem szintén érdekes eredményekre vezetne.

Sáros vármegye ránk maradt érdekesebb aranycsipkéinek sorában a kisszebeni evangélikus templom zöld selyem

oltárterítőjének csipkeszegélyét tartom a legrégebbnek és a legművésziesebbnek. A 11 cm. széles és 312 cm. hosszú vert csipke szalag motívumai, a pálmalevelek és a tulipánszerűen elrendezett levélcsomók még szimmetrikusan sorakoznak egymás mellett, de már a barokk csipkére nézve jellemző fűzérbe olvadnak össze. A finom ezüst fonálból egy darabban vert csipke rajza szinte tökéletes, technikája kitűnő. Stílje rokon a Rákóczi kazulának zöld selyem moaré alapon díszlő aranycsipkéivel, amelyek szintén a XVII. századra vallanak. Ezt a Rákóczi kazulát Thallóczy Lajos 1904 végén hozta Rodostóból s most a Nemzeti Múzeum régiségtárában látható. Szinte bizonyos, hogy a kazulát díszítő csipkék Sáros vármegyében készültek, sőt valószínű, hogy a kazula is Rákóczi legkedvesebb birtokáról Nagy-Sárosról való, amelynek plébániatemplomában még ma is van egy más fajta aranycsipkével, de szintén körülbelül II. Rákóczi Ferenc korában díszített vörös-bársony miseruha. Ez utóbbi 8 cm. széles csipkéje már laza rajzú indafüzért mutat s 54. képünkön a derékszög alakú csipkerészlet a kehelytakaróról való.

A bártfai evangélikus templomban van egy nagyterjedelmű, XIX. századbeli francia changeant selyemből készült, rojtos szegélyű oltárterítő, amelyhez 20 cm. széles aranycsipkét varrtak. Ez utóbbi állítólag a templom kriptájából került elő. Mustráinak mértani elemei nagy régiségre engedhetnének következtetést. Ám technikája, a vert csipkehálón átszőtt ezüst szalagokból alakított tömöttebb elemek a XVIII. század elejére vallanak, amely időből alighanem a 28. képünkön bemutatott berzevicei kazula ezüst csipkéje is ered. Ez utóbbi hajdan női szoknya aljára varrott dísz volt, amelynek divatja nálunk Rákóczi korát nem sokkal élte túl. Épp így kerülhetett egy jóval régibb női ruháról az eperjesi evangélikus templom oltárterítőjére az a kereszt alakjában rávarrt 8,5 cm. széles aranycsipke, amely-

nek részlete 54. képünkön legalul látható. A terítőn ez a hímzett felirat van: „Anno 1785. die IX. May“. Több mint bizonyos, hogy Eperjesen ekkor már rég nem vertek csipkét, de azt is tudjuk, hogy a város közvetlen szomszédságában Soóváron még ma is vernek csipkét. Ha készült is itt aranycsipke, még inkább valószínű, hogy a XVIII. századbeli sáros-vármegyei cérna-csipkék Soóvárról kerültek ki, ahol a sóbányászok asszonyai és leányai minden bizonynyal már a XVI. és XVII. században is vertek csipkét. A soóvári sóbányák egy ideig Eperjes birtokában voltak. Maga Soóvár közelségénél fogva, még ma is mintegy külvárosa Eperjesnek. Csipkeverői is innen nyertek irányítást. Ez utóbbinak megszűntével a technika kezük alatt züllésnek indult s konvencionálissá lett vonásaiknál fogva az itt készült csipkék is népies jellegűekké váltak.

Messzire vezetne, ha népies csipkéinket is részletesen ösmertetném s azért cérna-csipkéink közül csak azokból mutatok be néhányat, amelyek technikája vagy finomabb anyaga arra vall, hogy hivatásos városi csipkeverők munkája s alighanem mind még 1711 előtt készült. E csipkékhöz mintegy átmenetnek tekinthető a girálti evangélikus templom igen sajátos antipendium szegélye, amelynek ép állapotban ránk maradt részlete az 55. képen látható. Az egy darabban készült antipendiumszegély vízszintes részében 25 cm. széles és 180 cm. hosszú, az ezzel egybeolvadó oldalsó lebbenyek 50 cm. hosszúak. A csipke technikája igen érdekes. Alakja lenfonálból dült négyszögek alakjában vert csipkeháló, amelybe fantasztikusan kigyózó ezüstoffonálból vert paszomántszerű szalagok szövődnek. Ez utóbbiak a szegély vízszintes sávján szimmetrikusan elrendezve három csigává tömörülnek, amelynek galandjaira gombformájú elemekből összerótt s aranyfonálból vert csipkeláncokat varrtak díszítésnek. Hasonló munkát a csipkéről szóló irodalom nem igen ismer. Igen halavá-

nyan a girálti antipendiumszegély a valódi spanyol aranycsipkére emlékeztet. Ez azonban a varrt csipkék fajához tartozik s aranyfonálból készült hálószerű alapjába színes selyemmel árnyalt aranyszálakból való virágmotívumok szövődnek.

A girálti csipke galandjainak kicsinyített, de még rendszertelenebb halmazával találkozunk egy templomainkban igen gyakori csipkenemen, amely leginkább a Dreger művében a 62. lapon közölt XVII—XVIII. századbeli hollandiai vert csipkével tart rokonságot. Rám ez a csipkénk és hollandiai rokona oly hatást tesz, mintha a XIV. Lajos korabeli varrott point de France, illetve ennek előképe, a XVII. századbeli olasz barokk csipke primitív, értelmetlen vert utánzata volna, amelyen az eredetinek rajza egészen elmosódott. Az 56. képen egy kisszebeni alba 25 cm. széles vert csipke aljából látunk egy részletet. Jóval finomabb cérnából készült a berzevicei alba hasonló stílusú vert csipke szegélye, amely egy igen szép s vert csipkehálón hímzett virágokkal ékes aljhoz fűződik (57. kép). A vert csipkehálóban virágokká csoportosított galand-motívumoknak érdekes példáival a kriványi oltárterítőn találkozunk (58. kép), amely alighanem szintén a XVII. század végéről vagy a XVIII. század elejéről való s amelynek csipkebetétjén a virág-motívumok egykorú hímzéseinkre emlékeztetnek (V. ö. 50. kép). Hímzéseink motívumai ilyenmő csipkéinken általában sűrűn fordulnak elő, természetesen a technika természetének megfelelően átalakítva. Granátalmákra vezethetők vissza az e fejezet homloklicén ábrázolt csipkeszegély egymás mellett sorakozó motívumai. Ez a csipke egy bányasoóvári recét díszít, mesteri technikával vert galandjai felületes vizsgálatnál úgy festenek, mintha a legfinomabb gyolcsból lennének kiszabdalva és összevarrva. Hogy gyakran szinte érthetetlenül fantasztikus csipke-motívumaink, mily klasszikus elemekre vezethetők vissza, annak igen érdekes bizonyysága egy másik

bányasoóvári rece-lepedő csipkeszegélye. 59. képünk Cesare Vecellio 1592-ben megjelent „Corona delle nobili et virtuose donne” című mustrakönyvből ábrázol egy velencei varrott csipkemintát. A 60. képen Dreger nyomán egy 1600 körüli macramémunkát, magyarul talán fonalbogozással készült csipkét közlök, amely a berlini iparművészeti múzeumból való. Nem sok fantázia kell ahhoz, hogy a 61. képen látható bányasoóvári rece vert csipkeszegélyének mintáját is a XVI. századbeli alakosan varrott velencei csipkék közt keressük. Hímzett recéink maguk is hasonló XVI. századbeli munkák vagy még régibb hímzések és szötteseknek többnyire igen jó másolatai.

Az alakosan hímzett recék divatja Lefebure szerint Franciaországban a XVI. században kap lábba, de Itáliában már a XV. században is történik említés ily munkákról. Hogy Magyarországon ágysuperlátok, lepedők, abroszok, asztalkerületek és előkötők díszítésére az alakosan kivarrt recét már a XVI. században szelvényben használták, erről az egykorú kelengyelajstromok tanuskodnak. Károlyi Kata kelengyéjének 1595. évi lajstromában tömérdek hímzett lepedőn kívül tizenegy recés lepedő szerepel. Ez utóbbiak közül néhánynak leírása teljesen ráillik azokra a XVII. és XVIII. századbeli hímzett recékre, amelyeket Sáros vármegyében találtam. A nagysárosi templom-lepedőből átalakított oltárterítőnek recéje (62. kép) alighanem szakasztott mása annak, amelynek leírása Károlyi Kata kelengyéjében a következő: „egy vékony gyolcs-lepedő az Ábrahám históriájával varrott rece, két felül arannyal töltött mesterke mellette”. A nagysárosi és egy ezzel azonos, de nagyobb darabban ránk maradt bártfai receantipendium, Ábrahám históriája egyetlen könnyen felismerhető mozzanatát, Izsák föláldozását tárja elénk szimmetrikus ismétlődésben, még pedig úgy, hogy amint a képünkön ábrázolt csonka nagysárosi darabon is észrevehetjük, az egyazon két-két motívum egy-

mással szembe állítva szerepel, mintha az egyik a másiknak lenyomata volna. A nagysárosi rece frize 60 cm. magas, két szélén itt is „mesterke” van, vagyis szalag formájú szegély. Ez azonban nem arannyal töltött, mint Károlyi Kata lepedőjén, hanem egyszerűen szálvonásos. Szálvonásos mesterkéhez varrták a nagysárosi rece széles vert csipkeszegélyét, amelynek díszítése galandokból formált virágbokrok sorából áll. Károlyi Kata egy másik lepedőjének leírása ez: „olasz korszóval varrott recés gallos lepedő.” Azt hiszem, nem csalódom, ha mint már a gáboltói Kolovráth-féle antipendiumon, a recesorozatunk kiegészítése végett a 63. képen közölt s a szepeshelyi székes-egyházban levő munkán látható virágos vázákat olasz korszóknak tartom. A szepeshelyi recén még egymással szimmetrikusan váltakozva ábrázolt táncoló párokat is látunk kétféle helyzetben. Az alakok viselete arra vall, hogy e rece a XVI. századbeli francia minta után a XVII. században készült. A tömérdek mustrás könyvből, amely ilyenmű munkákról a XVI. és XVII. században külföldön megjelent, gyűjteményeinkben alig van meg egy-kettő. Ilyformán nincs módomban határozottan megállapítani, hogy recéink közül melyiknek a mintája került hozzánk külföldről. Ám valószínű, hogy amikor a recekötés és varrás a magyar nők egyik legkedvesebb foglalkozása volt, ízlésüknek megfelelő eredeti mintákról is gondoskodtak. Míg ilyenekre a tüzetesebb kutatás rábukkan, ismét csak a régi lajstromokhoz kell folyamodnunk, amidőn e technika multját és régi motívumait kutatjuk. Recekötőtük nem egy régi magyar úrinő kelengyéjének vagy hagyatékának lajstromában szerepelnek. Esterházy Ilona hagyatékában 1651-ben „egy papiros (vagyis egész sorozat) recekötő tövas” volt.

De nézzük tovább Károlyi Kata lepedőit. Volt ezek között egy kígyós hím-mel varrott, egy széles virágos hím-mel varrott, egy keskeny hím-mel varrott,

51. KENDŐVÉG RASZLAVICZÁRÓL.
SZÍNES SELYEMHÍMZÉS.

XVIII. SZÁZAD.

52. KENDŐVÉG HANUSFALVÁRÓL.
ZÖLDES-KÉK SELYEMHÍMZÉS.

XVIII. SZÁZAD.

53. KENDŐVÉG ARANYPATAKRÓL.
VÓRÓS PAMUTHÍMZÉS.

XVIII—XIX. SZÁZAD.

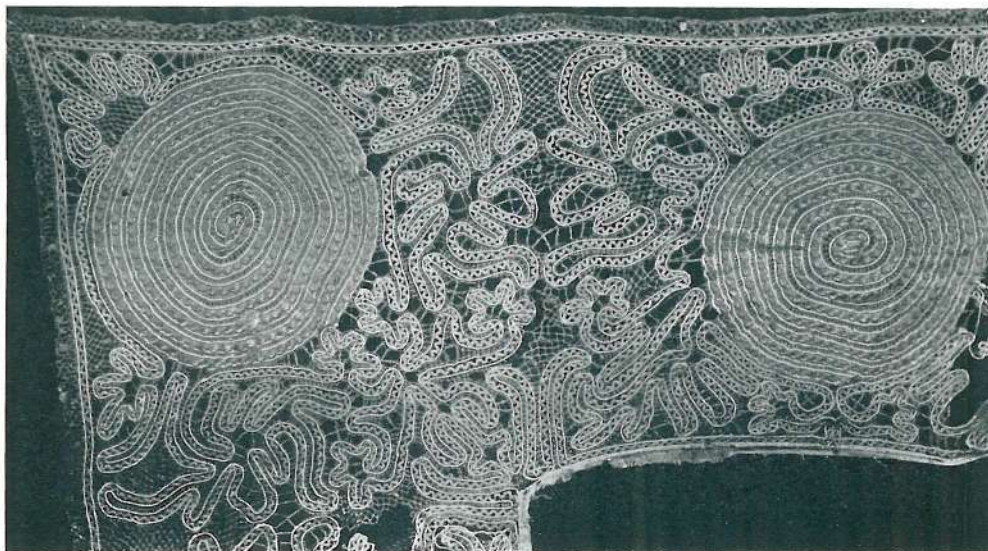

54. EZÜST- ÉS ARANYCIPKEK EGY KISSZEBENI, EGY BARTFAI ÉS EGY
EPERJESI OLTARTERTŐRŐL ÉS EGY NAGYSÁROSI MISERUHÁRÓL.

XVII—XVIII. SZÁZAD.

55. CSIPKEANTIPENDIUM GIRÁLTRÓL.
RÉSZLET.

XVII. SZÁZAD.

56. RÉSZLET EGY KISSZEBENI ALBA CSIPKEALJÁRÓL.

XVIII. SZÁZAD.

57. RÉSZLET A BERZEVICZEI CSIPKEALBÁBÓL.

XVII. SZÁZAD.

58. OLTARTERÍTŐ RÉSZLETE KRIVÁNYRÓL.

XVII–XVIII. SZÁZAD.

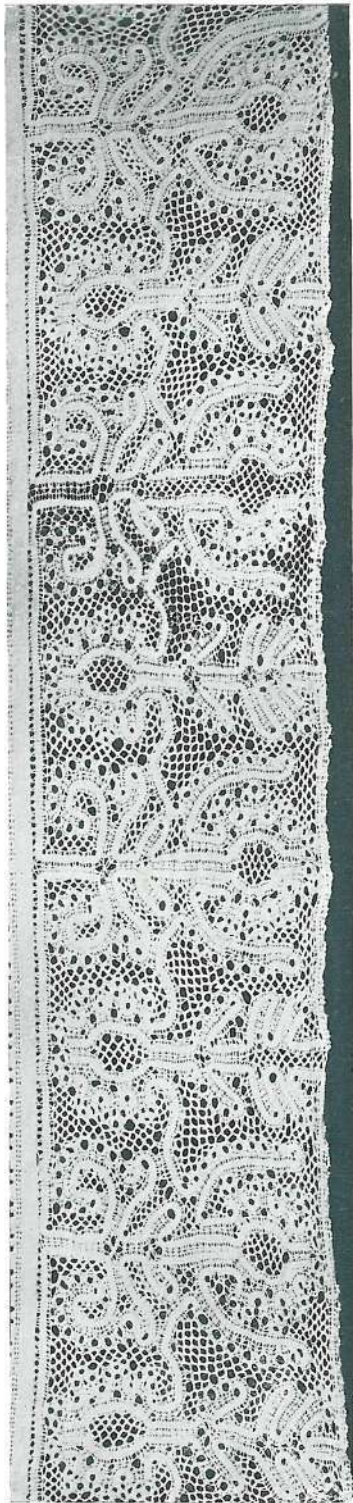
59. VARROTT CSIPKE MINTÁJA.
C. VECCELLIO MŰVEBŐL.

XVI. SZÁZAD.

60. MACRAMÉ-MUNKA.

XVII. SZÁZAD.

61. RÉSZLET EGY BANYASÓVÁRI LEPEDŐ CSIPKESZEGÉLYÉRŐL.

XVII-XVIII. SZÁZAD.

62. ÁBRAHÁM HISTORIÁJÁVAL VARROTT RECE
NAGY-SÁROSRÓL.

XVII. SZÁZAD.

63. OLASZ KORSÓKKAL ÉS ALAKOSAN VARROTT RECE
SZEPESELYRŐL.

XVII. SZÁZAD.

64. GRÁNÁTALMÁS RECE BÁNYASÓVÁRRÓL.

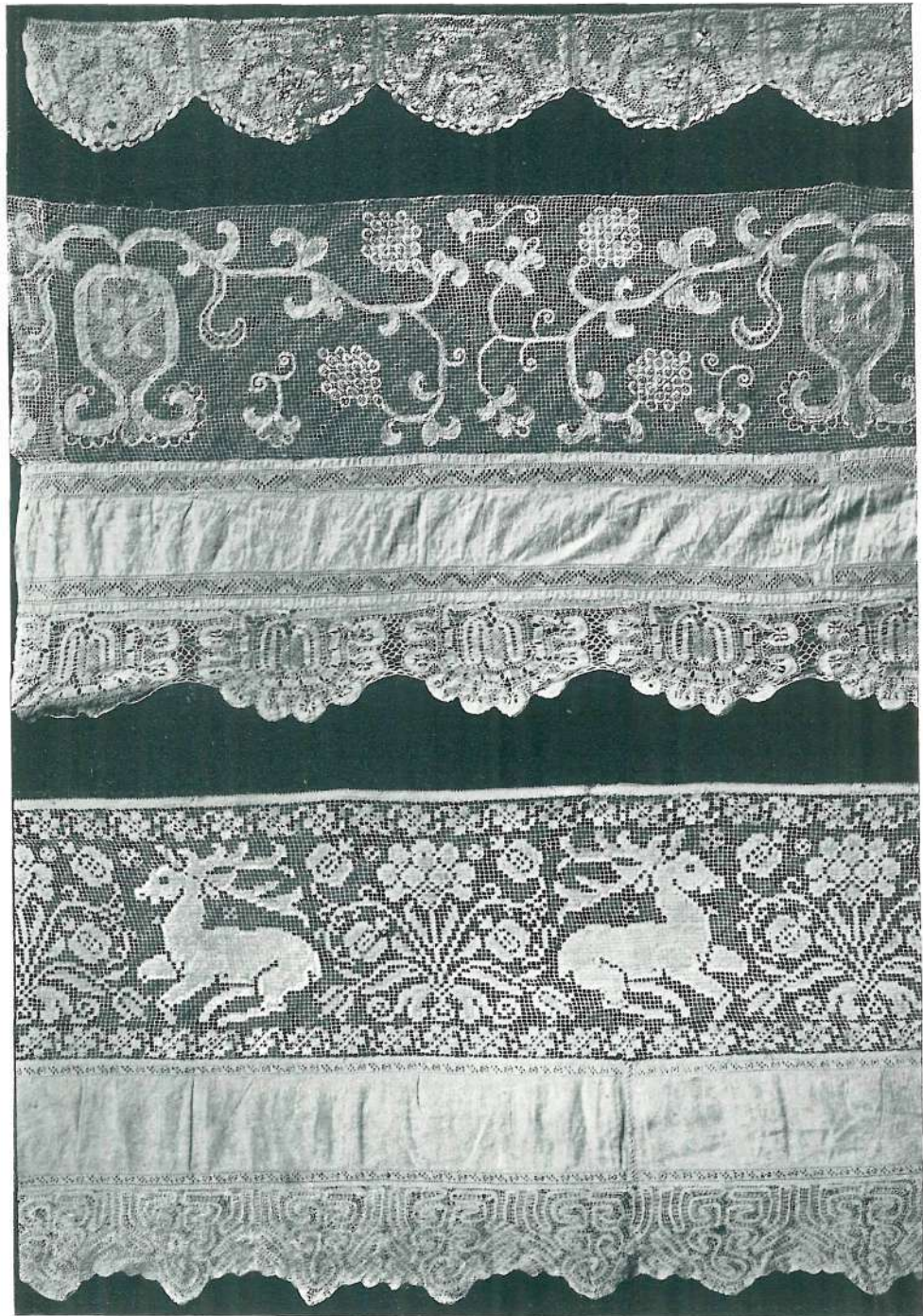
XVII–XVIII. SZÁZAD.

65. SZŐLŐFŐVES RECE BÁNYASÓVÁRRÓL.

XVIII. SZÁZAD.

66. BÁNYASÓÓVÁRI LEPEDŐRECÉK.

XVIII. SZÁZAD.

egy leányos (vagyis leányokat ábrázoló) hímmel varrott, egy nagyszemű virágos és egy széles virággal varrott rece-lepedő. Ezekre sárosvármegyei emlékeink sorában analogiát nem tudok. A következő háromnak leírása azonban némi jóakarattal ismét alkalmazható három soóvári recére. „Egy gallos (gálás? az olasz gálából) lepedő pommagranatos (gránátalmás) széles recével varrott“ (64. kép). „Egy gallos lepedő szőlőföves (szőlőgerezdes) recével varrott“ (65. kép). „Egy tőkés (szőlőtőkés) hímmel varrott recés gallos lepedő“ (66. kép felső recéje). Mind a három lepedőnek recéjén „szálvonat mesterke két felől mellette.“ A 66. kép alsó recéjének nyugvó szarvasokkal váltakozó virágbokrai XVIII. századbeli hímezésekre vezethetők vissza.

A következő két rece ismét a nagysárosi templomból való. Az egyik (67. kép) négyzetes mezőkben csoportosítva szív aljából kihajtó virágokat látunk, amelyek vonalas keretén apró madarak ülnek. A másikon XVIII. századbeli népies hímezések stíljében virágokat, továbbá egy lovas katonát és galambokat, a rece szegélyein liliomokkal váltakozó kutyákat látunk. A csipke a XVIII. század végéről és a következő elejéről ránk maradt népies csipkéknek az orosz csipkével szerfölött rokon legközönségesebb mintája, amelyhez hasonló Dreger művében a 48. lapon igaz, hogy kétesnek jelölve, XVII. századbeli német csipke gyanánt szerepel.

A berzevicei alba csipkéjére emlékeztető alapon galandokból formált liliomok tarkítják annak a bányasoóvári lepedőnek két végét, amelynek recéiből 69. képünkön látható egy-egy részlet. Mind a kettő díszítése fehérítetlen cérnával hatásosan árnyalt pompás lombfüzér. A felső lendületes rajzával, széles formáival a barokk korára vall, az alsó stilizált liliomaival régibb mintaképre. S csakugyan Itália XVI. századbeli vörös selyemhímzésein is sűrűn merül föl ez a motívum. Ezek a vörös hímezéseken

a díszítményt a símán maradt vászon tükrözteti vissza s az alapot hímezik ki sűrű öltésekkel. A németek a hímezések e nemét negatív hímezéseknek is nevezik. A legutóbb említett soóvári rece motívuma iparművészeti múzeumunk egyik XVI. századbeli olasz vörös hímezésén is előfordul, valaminthogy Brinckmann is közöl a hamburgi iparművészeti múzeum leíró lajstromában egy hasonló motívummal ékes vörös hímezést. Ugyanitt egy másik vörös hímezésen a 70. képünk bal sarkában, keskenyebb csipkeszegélyével együtt ábrázolt bányasoóvári lepedő recéjének gyönyörű renaissance ornamentuma egyszerűbb alakban szintén előfordul. A legutóbbi rece mellett függélyes helyzetben ábrázolt hálómunka eredeti mintaképe aligha lehetett más, mint egy domborművű renaissancekori pilaszterkitöltés. A XVI. században nyilván ágysuperlát lecsüngő kárpitjának készült a hálómunka, amelyet nemzedékről nemzedékre másoltak le, míg végül, a XVIII. században valamelyik soóvári bányászasszony, nem törődve a motívumok helyes érvényesülésével, a pilaszter kitöltésre emlékeztető recét hosszával díszlepedőjének végére varrta föl.

Több mint valószínű, hogy az elsőnek ismertetett s Ábrahám históriájával varrott recének motívuma, mint a kereszténység vértelen szentmise áldozatának jelképe, a középkorban hímezett vagy szövött oltárkendők és antependiumok gyakori díszítése volt. XIV—XV. századbeli antependium szolgálai másolatánál egyébnek alig tekinthetjük azt a szintén a 70. képen ábrázolt recét, amely öt négyzetes mezéjén a keresztény hit alapigazságait tárja elénk a középkori szimbolikát jellemző lapidáris előadással. Jobbról balfelé tartva, a bűnbeesést, az anyali üdvözlést, Krisztust a keresztfán, a föltámadást jelképező husvéti bárányt, végül a szárnyas griffektől őrzött életfáját látjuk, mely utóbbi, azt hiszem, a paradicsomot, az örök életet jelképezi.

Az alakok mind primitívek, de a

kompozíciókban nem a másoló, hanem a középkori művészet naivitása érvényesül, aminthogy az angyalok, akik a kereszt tövéből kihajtó szőlőtöke fürtjeiből a kezükben levő kehelybe bort: Krisztus vérének fogják föl, szintén a középkori szimbolika édes gyermekei. S mily érdekessé teszik a recét magyar föliratai. A ki a jóval régibb mintáról a XVIII. században másolta, nem tudott magyarul, sőt talán olvasni sem tudott, különben nem hímezte volna rá hol helyesen, hol meg fordítva a betűket s mindenesetre Üdvözítő Jézus helyett nem azt, hogy Jézus Idvőzető, vagy Köszöntlek Mária helyett Köszöntes (és aztán tükörírással) Maria. „Köszöntlek Mária“ alighanem így hangzott Üdvözlég Mária helyett a reformáció előtt a magyarok e könyörgése. Az ellenreformáció korában úgy látszik az Ave Máriát újból le kellett latinból fordítani az ismét katolikussá váló magyarság számára. E szolgál fordítás bizonyára kevésbé szerencsés, mint aminő a régi volt.

A legutóbb ismertetett rece másfél méter hosszú, és 30 cm. széles. Felső széléhez, képünkön nem látható, két szálvonásos mesterkébe foglalt vászonszalag, ehhez galandokból formált körte alakú motívumokkal ékes, körülhálózott csipke fűződik. A fejtegetéseim kapcsán bemutatott bányasoóvári recék mind lepedőkről valók. Egy ilyen lepedő átlag másfél méter széles és két méter hosszú s hosszában rendszerint szálvonással varrott mesterke hasítja ketté. A lepedő egyik keskenyebb végéhez varrt rece csipkeszegélyével együtt rendszeren fél méter széles. Képeinkben túlnyomó részben egy-egy recének csak fele, néhány mellett, az ugyane lepedő másik keskenyebb végét díszítő csipkeszegély is látható. A bányasoóvári recelepedőket, Holénia József eperjesi műkedvelő régiségkutató szíves közvetítésével, többnyire 60–70 éves öreg asszonyoktól szereztem meg, akik eredetükről csak annyit tudnak, hogy már a nagyanyjuk

is használta. Valamennyi díszlepedő volt, amelyet csak nagy ritkán, egyes családi események alkalmával szedtek elő a fehérneműs ládából. A gyermekágyas asszony fekvőhelyét ezzel a lepedővel kárpitozták el, úgy hogy a recén keresztül láthatott, őt azonban látogatói nem látták.

Ha valaki meghalt, a recelepedőt borították rá, úgy hogy a rece arcát takarta, a lepedőnek pusztán csipkével szegélyezett vége pedig lábairól csüngött alá. Bányasoóváron e lepedőket ma már nem használják.

Az általam gyűjtött lepedőkön kívül, már csak kevés ilyenmű emlék lesz itt, mivel egy inséges esztendőben a soóváriak jórészt Eperjesre vitték e családi ereklyéiket s a vásárokon a környékbeli falvak népének adták el, amely sokfelé még ma is hódol a régi szokásnak s recelepedővel kárpitozza el a vajúdo asszonyok ágát. A díszlepedőt Sárosban mindenfelé recova plahtának nevezik, tehát a neve is a magyar recéből, ez utóbbi pedig alighanem az olasz reticellából ered, melynek motívumai a legrégibb emlékeken a pókhálóra emlékeztetnek.

Mint már említettem, Bánya-Soóváron már senki sem tudja, hogy kik voltak e recéink mesterei. Igen valószínű, hogy ez emlékeink zöme nem ott készült s Magyarország egyéb vidékein is csak a XVIII. században kerültek egyes recelepedők a nép birtokába, amikor úriházakban már divatjukat múlták s az ágy fölszereléséből rendre kimustráltattak. Bizonyos, hogy a XVII. és XVIII. században a nép leányai is készítették hímzett recéket. A nem régiben kiállított Szmik-gyűjtemény egyik halotti lepedőjén ilyen népies Ábrahámhistóriás recét láthattunk. Ez azonban primitív rajzával a hasonló tárgyú nagysárosi vagy bártfai recéknek messze mögötte állt. A Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1901. évfolyamában Kretz mutat be Magyar-Hradisch-ról egy egész sorozat

népies hímezett recét. Magyar-Hradisch tót lakossága a mi nyugatmagyarországi tótjainkkal egy fajhoz tartozik s ezekkel kulturális közösségben is él. Kretz szerfölött régi és ritka munkáknak tartja az általa fölfedezett emlékeket, amelyek szerinte tömegesen kerültek külföldi gyűjteményekbe, ahol azonban tót eredetüket egyszerűen letagadják. Azt hiszem Kretz nagyon téved, amidőn e munkákat tót eredetűeknek tartja. Önálló tót kultúra Felsőmagyarországon első királyaink korától fogva sohasem volt. Azokat a szép kézimunkákat, amelyeket Magyarország északnyugati részeiben még ma is készítenek, a tótok itt hajdan épp úgy magyar földesuraiktól tanulták el, ezek asszonyainak felügyelete alatt készítették, mint Sáros vármegyében. Míg ez utóbbi vidéken azonban a nép a jobbágy-ság eltörlésével hátat fordított minden fárasztóbb kézi munkának, Felsőmagyarország nyugati vármegyéiben a nép leányai helyenként még ma is szorgalmasan dolgoznak. S több mint bizonyos, hogy azokat a technikákat művelik, azokat a motívumokat használják föl többé kevésbé parasztossá torzított formákban, amelyeket őseik századok folyamán a magyar úri kastélyokban tanultak el s nemzedékről nemzedékre örökségül hagytak reájuk.

Ha ez nem lett volna így, azt kellene hinnünk, hogy a XVI. században Károlyi Kata kelengyéjét s ennek bizonyára remekszámba készült temérdek hímezett lepedőjét és Ábrahám históriájával s más motívumokkal ékes recéit a Kis-Kárpátok tövében lakó tótok készítették és szállították Nagy-Károlyba, holott sohasem voltak a Károlyiak jobbágyai s gyolcsal is pusztán a múlt században kereskedtek.

De térjünk vissza Sáros vármegyébe. A nép itt mint említettem, szintén használ recével ékes díszlepedőket, ezeken azonban a rece nem cérnából kötött, de zsubrikolással készült. E zsubrikolt lepedők is mind régi, anyáról leányra

szálló családi ereklyék. A szálvonásos munkát ma már nem ismerik, holott egy-egy öregasszonyládájában még ma is őriz ruhákat, amelyeket, mint egy Aranypatakon általam megszerzett ingvállat, szoknyát és kötényt, még egy félszázad előtt is így díszítettek. Akik fejtegetéseim folyamán figyelmükkel eddig kísérni szívesek voltak, talán nem riadnak vissza a további fáradságtól s a következő sorokat is elolvassák, amelyekben, főleg a varrott csipkék eredetéről mondtak illusztrálására, röviden még Sáros vármegye szálvonással varrott népies emlékeit is méltatom. Stíljüket tekintve, e munkák Magyarország szerte egyformák s rendszeren hímezéssel is díszítvők. Sáros vármegyében a stilizált szarvast, pávát, virágokat és csillagokat ábrázoló motívumokat tót falvakban általában sárga, rutén falvakban piroskék selyemmel hímezték. Vannak fehér hímezésű szálvonásos munkák is s ezek a legszebbek. Nyárs-Ardó templomában vagy harmincz darabból álló sorozat halmozódott föl s ebben vannak, csipkeszegélyük után ítélve, XVIII. századbeli darabok is, amelyek zsubrikolásukban az átlagos elemektől elütő s szintén egykorú vagy még XVII. századbeli vert csipkékre emlékeztető motívumokat mutatnak. (71. és 72. kép). A szálvonással körülhálózott növényi elemek áttört mezejét a XVI. századbeli varrott velencei reticellákra emlékeztető motívumok töltik ki, aminthogy a péchújfalvi kendővégekegyikén is (l. a 156. oldalon) a varrott csipke csírái törik át, az ezen látható szarvasok testét. Az áttört motívumok rajza nem egy helyütt ismét a csúcsíves kori templomok rózsablakaira emlékeztet. Így keveredik össze, száll nemzedékről nemzedékre a népies művészetben a különböző technikák és korok stilje. A népies motívumok iránt napjainkban az érdeklődés nálunk is nőttön nő. Kívánatos volna, hogy képzőművésztünk emlékei nemcsak hivatalos köreink, de közönségünk részéről is hasonló

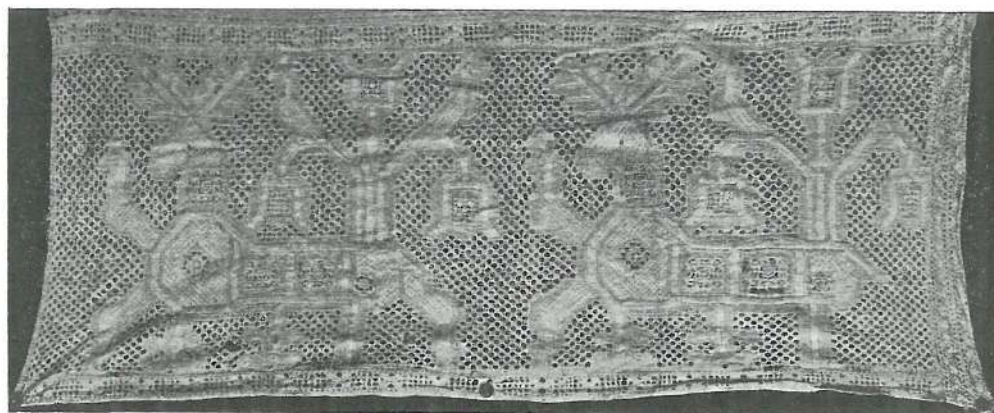

SÁROS VÁRMEGYE SZÖVÖTT EMLÉKEI

figyelemben részesülnének. Ez utóbbiak ösmerete nélkül az előbbiekkal sohasem leszünk tisztában. Viszont a népies emlékek ösmerete, műemlékeink pusztulása miatt nálunk kétszeresen nagyobb fontossággal bír, mint egyebütt, mert ilyenemű emlékeink idővel alighanem sok oly dologra engednek majd következést, a mi építészettünk legmonumentálisabb alkotásaival együtt, századok viharai folyamán, nyom nélkül elenyészett.

S ezzel végére értem föladatomnak. Alig egy félév munkája volt az itt egybefoglalt anyag föl kutatása, földolgozása s

írásban és képben való közrebocsátása; természetes, hogy ösmertetése sem lehet fogyatkozások nélkül. De bármily nagyok is ezek, a fejtegetéseim folyamán bemutatott anyag értékes és érdekes voltát nem lehet elvitatni. S ha egyebet nem is ér el, minthogy olvasóit a birtokukban levő vagy kezeik ügyébe kerülő hasonló emlékek megmentésére vagy gondosabb megőrzésére serkenti, munkám, azt hiszem, megfelelt céljának s megérdemelte mindazok jóakaró támogatását, akik megjelenését elősegítették, s a fáradságot is, amely a megírásával járó gyönyörűséget nyomon kísérte.

SZÁLVONÁSSAL VARROTT KENDŐVÉG PÉCHUJFALVÁRÓL.

67. ANTIPENDIUMRECE NAGYSÁROSRÓL.

XVII—XVIII. SZÁZAD.

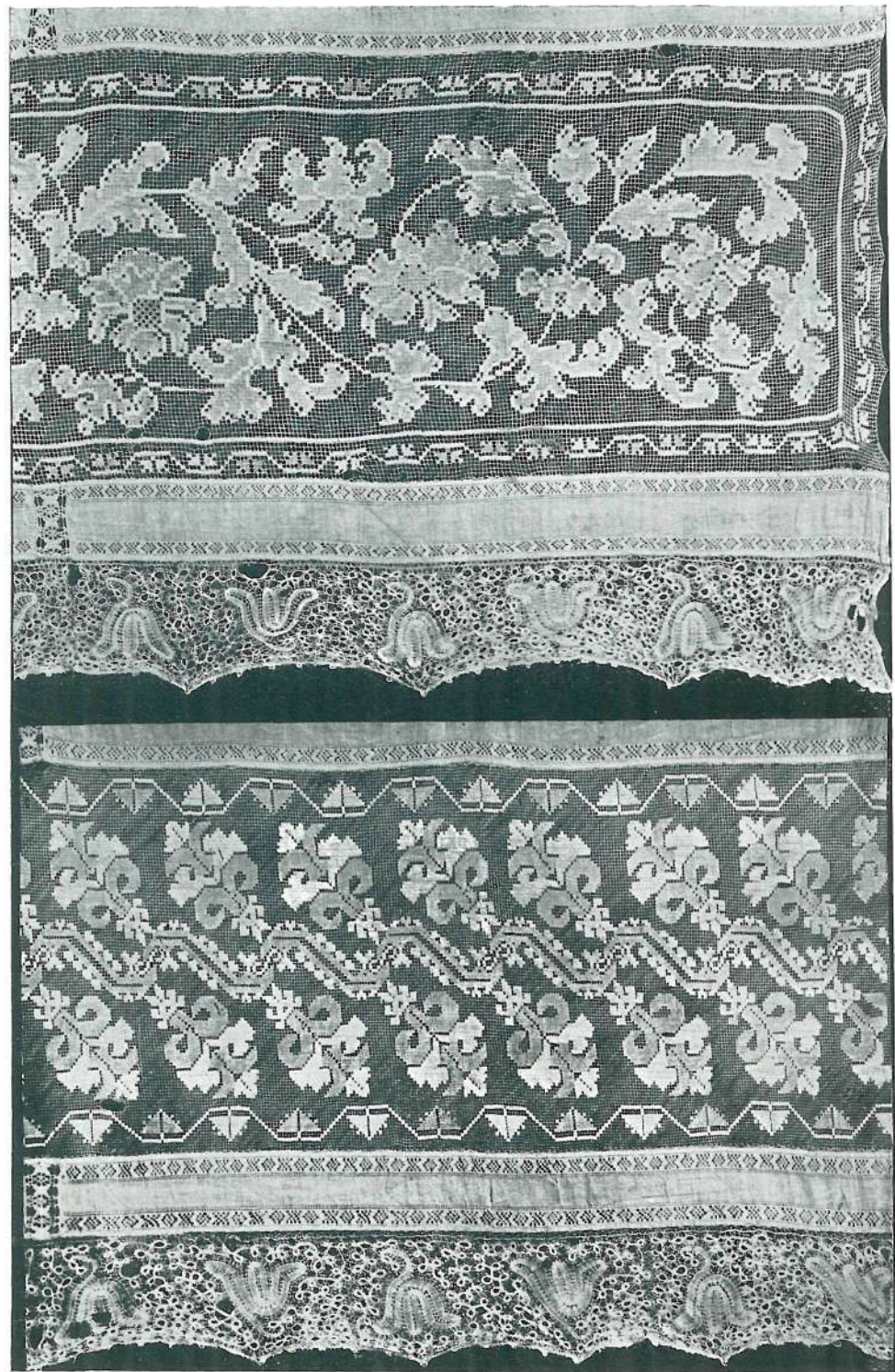

68. ANTIPENDIUMRECE NAGYSÁROSRÓL.

XVIII. SZÁZAD.

69. EGY BANYASÓVÁRI LEPEDŐ RECÉI.

XVII—XVIII. SZÁZAD.

XVII—XVIII. SZÁZAD.

70. RECÉK ÉS CSIPKESZEGÉLY BANYASÓVÁRI LEPEDŐKRŐL.

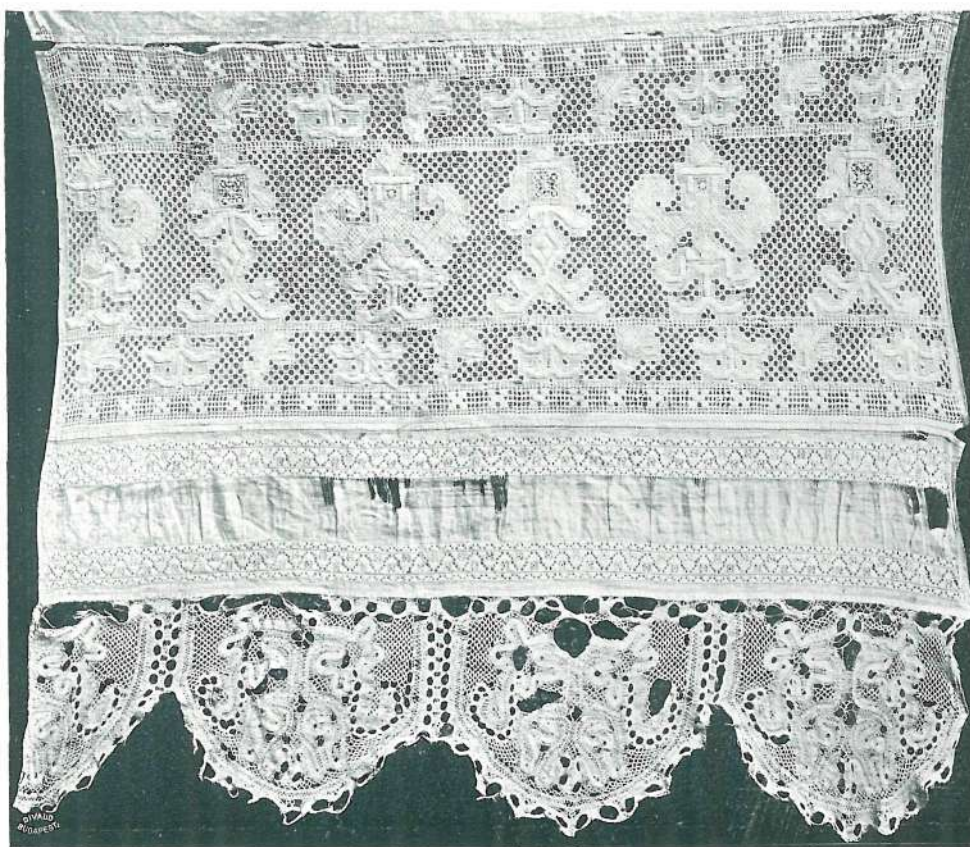

71. TERÍTŐ RÉSZLETE. SZÁLVONÁSSAL VARROTT HÁLÓMUNKA
NYÁRS-ARDÓRÓL.

XVIII. SZÁZAD.

72. KENDŐVÉG. SZÁLVONÁSSAL VARROTT HÁLÓMUNKA
SIROKÁRÓL.

XVIII—XIX. SZÁZAD.